

SON FORTUNY, PENJAT SOBRE LA MAR

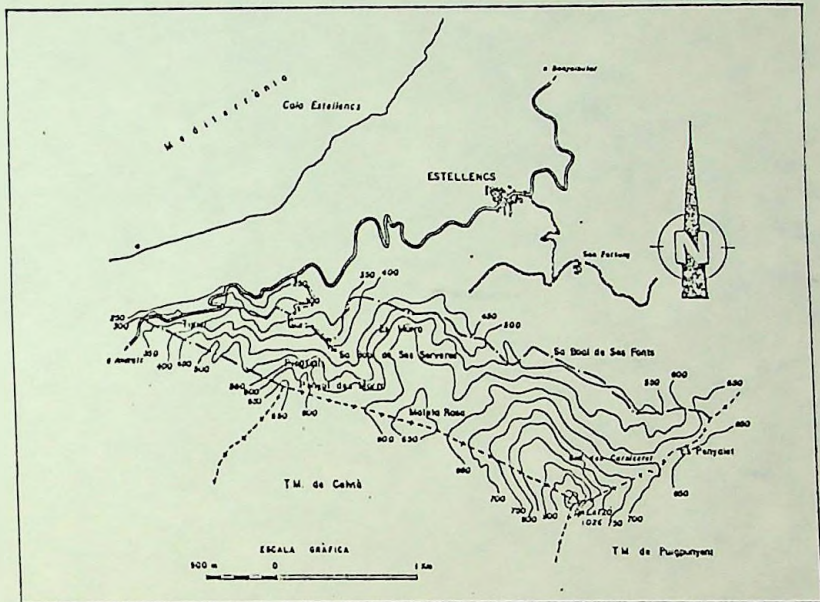
Joan Mayol

S

i, fa cosa d'un segle —i molt abans— haguéssiu anat de Ciutat a Estellencs, hauríeu passat per Son Fortuny. El camí partia de «Sa Vileta», s'enfilava pel coll de Son Marill, cap a les fonts de «Sa Riera», Son Fortesa de Puigpunyent i d'allà, a l'ombra del puig de Galatzó, s'amollava per la vall, ampla i empinada, de Son Fortuny, cap al poble. La possessió és antiga i gran: olivars, pinars, fonts, boscs (1), hort, penyals... També, és gairebé obligat en aquests casos, deixes complexes i drets hereditaris envitricollats. A la recent fragmentació de la finca, una bona part fou adquirida pel Consell Insular de Mallorca.

La porció de la finca adquirida forma una faixa irregular, d'una amplada mitjana aproximada d'un quilòmetre, que s'estén des de la carretera 710 (Formentor-Andratx) fins al cim del Galatzó.

Per a conèixer, per a començar a conèixer, la finca és convenient partir d'Estellencs, i recórrer el límit a tall de penyal, que separa la propietat pública del romanent de la finca privada. Pujau del poble a les cases, per l'empinat camí de les marjades, per la vora del torrent de «S'Aigo». Els marges immediats són verds, fertilíssims i adesiara l'ombra sòlida dels polls contrasta violenta amb la terra, blanquinosa, dels olivars assolellats. Algun garrofer reviscola de verd el conradís. Les canonades de metall i de plàstic no han esvait encara les canaletes. A la pujada deixareu a la dreta una aqüeducte popular magnífic, amb dos arcs desiguals, gran un d'ells, per on passa esporàdicament l'aigua de les torrentades. El passaforadí, diminut, borineja per la vegetació espessa

del torrent. Un poc més amunt trobareu un arc viu, una olivera centenària eixancada per sobre la canaleta, on l'aigua corre encara, un fil de vida tan ràpid com silenciosos...

Els marges són una filigrana, bastits amb pedres petites, molt ben travades amb l'argila blanquinosa. Entre les pedres s'enfila l'arritja, alguna tanyada de batzer, la tendra i peluda botja de cuques, les lleteres. La vall, de rost pronunciat, s'obri en un gran anfiteatre, dominat pel cim gris, quasi blanc al punt de migdia, del puig de Galatzó.

El camí cap a la finca del CIM s'obri a la dreta, a alguns centenars de passes del casal. És aconsellable, tanmateix, arribar a les cases: una possessió impressionant, amb la torre de base troncopiramidal, el portal de mig punt amb els escuts pairals, la clastra empedrada, ornada de cossiols que demostren el gust i l'habilitat de la madona. El referit exterior de la casa té una senzilla i antiga ornamentació, de pedres incrustades. Les peces dels cantons

són vistes, pedra viva a la base, la resta de bon marès rogenic.

Tornau arrera cap al camí de la propietat pública. S'enfila per un comellar, entre marjades més altes que amples, cap al bosc. Al coll destaquen les copes lluminoses i rodones d'un redol de pins vers. De les lleteres vola, súbit, un esbart de pinçans. Pujant, ai las, trobareu a faltar la feina recent de la mà del pagès: les marjades s'han esbaldregat, i els xaragalls de les brusques violentes arrossegueu la terra; les arrels de les oliveres, barroques, es recargolen sobre el pedreny, enyoradisses de la terra que abans omplien, com un crit silencios demostratiu del càncer de l'erosió. A redols, les falgueres es fan altes, ombrívols. El vol ràpid de la papallona pandora orna l'olivar. Ara, al setembre, vola la segona generació d'aquest insecte, la larva del qual es viu de violes. Alt, ràpid, passa un falcó marí, tal vegada cap a la colònia de «Sa Dragonera».

Passau el fil-ferrat continuant el

camí cap a la finca del CIM. Ja sou al bosc, però veureu clarament boscins de marges, entre les mates, les alzines, els matapolls i els pinotells; són les restes eloquents de conreus antics, abolits pel temps. La moderna pista forestal, oberta amb menys cura que pressa continua pujant. Els ropits ja han comparegut, tot anunciant l'hivern, amb les coaroges i el menjamosques negre, que sols passaran uns dies a Mallorca, en el curs de la seva migració. Trobareu ginebrons, de fullatge llis i pansit, aritges hirsutes embolicades als matolls, carritxeres de faies escasses, pròximes a la calvicie, senàs reull, gairebé rapat pel bestiar. Les mates estan carregades de llenstrica, com a llémenes de color vermell, quasi morat. L'estepa joana manté el fullatge verd i ters, ben pentinat. El reclam escardat del busqueret intriga, momentàniament, el vianant.

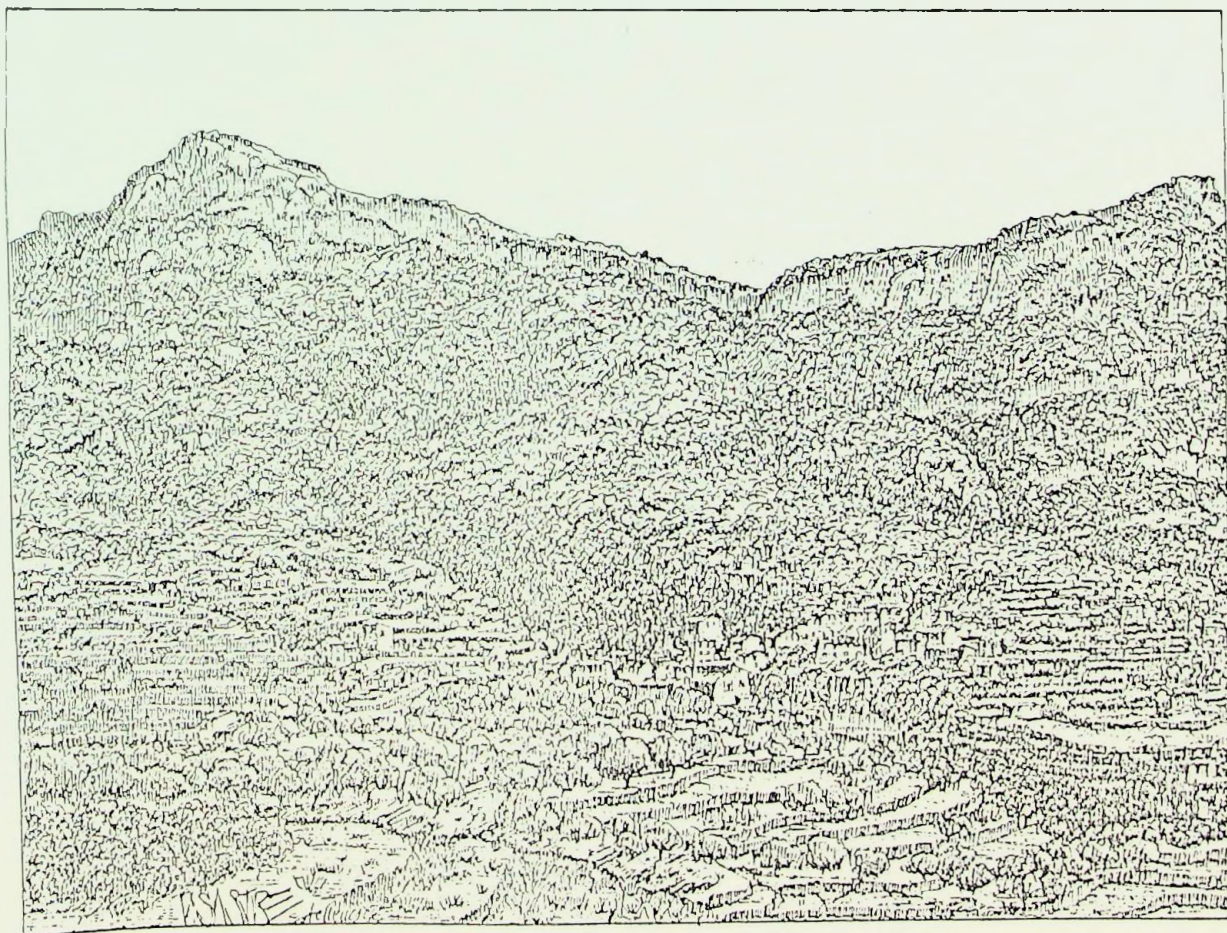
La pista acaba, i cal continuar pu-

jant pel camí del bosc, fins a l'altura dels penyals, on comença, aquí, la finca del CIM.

El clima, als locals 450 m. s. n. m. i a aquesta situació meridional dins la Serra, és més tost àrid: la pluja no supera els 600 mm., i la mitjana de temperatura està per sobre del 16°. Malgrat tot això, l'ombra dels penyalars permet i empara un alzinar esponerós: els arbres són vells, gruixats, habitats pels ferrerics i els reietons. Entre les alzines destaca el fullatge lluminós de l'arbocera, on es mesclen ara les flors, com a campanetes blanques, amb les arboces, que recullen exhaustivament totes les gammes de verd, groc i vermell. Seguint el camí en trobareu de magnífiques, d'arboceres. I també un gran arbust rar a Mallorca, el marfull, molt abundant als alzinars continentals pròxims. Té les fulles grans, el marfull, d'un verd tendre; es veu que vol ombra, per a créixer.

Quasi a la vora, com un senyal de mediterraneïtat, s'obrin les belles palmes del garballó. El cirerer de betlem, la rogeta o les esparregueres d'ombra resulten menys extemporanis dins l'alzinar.

A la vora del camí hi ha alguns rotlos de sitja i les parets de les barraques dels carboners. Són petits rotlos de paret, de cinc pams d'alçada, que en arribar l'estiu els carboners tapaven amb un capell fet de branques i càrritx; una vivenda precària, però suficient per als mesos de bon temps, quan la serena no molesta gaire, i aquest senzill redós és suficient. El bosc n'està senyalat, de l'activitat d'aquesta gent: entremig del verd fosc de les alzines s'alcen les capçades còniques dels pins. L'alzina és planta d'ombra, i no pot créixer si rep els raigs de sol directament; el pi, en canvi, el necessita. Quan el carboner tallava arbres grans, el redol era ocupat poc temps

Dibuix de V. Sastre

després per les coníferes, i ara, que pot fer trenta o cinquanta anys que els verducs no ressonen, els grans pins semblen dominar el bosc. Però la massa forestal és tancada, avui, i el futur, en aquesta obaga humida i fresca, és de l'alzinar.

Les parets que atalaien el camí, que ara va penjat a la balconada geològica, dominant el poble, són blanques, crivellades d'enclotxes i forats. Aquí creixen endemismes prou curiosos, que no poden fer-ho a peu-plà, on els herbívors els apre-cien massa: la bella i tendra violapenyal, la sempreviva baleàrica, el claveller de penyal i una espunyidera endèmica: el *Galium crespianum*. Amb elles, la potentilla de roca, una planta pròpia dels Alps i dels Atles, que a Mallorca es troba normalment a altituds més grans. Polipodis, figueres bordes i algun peu de llampúdol completen la flora dels penyals. Al peu, als racons més humits i arbrats, es fa una gespa suau, tendra i delicada, constituïda per espècies reliquies del Terciari, quan el clima mediterrani era prou diferent: l'endèmica (malgrat el nom) *Sibthorpia africana*. A prop, de fulles coriàcies i grans, hi ha alguns peus de polònia borda, una planta que creix a les Balears i a Còrsega i Sardenya. Per damunt l'esglaó petri, als contraforts calcaris de sòl escàs, s'arrapa una boixeda, d'un verd vermellós. Més amunt, les carritxeres dominen el paisatge, i sols el gris de la pedra contrasta amb el seu verd apagat.

No manquen a la caminada redollets cremats. Estellencs, Andratx, són termes ben afectats pels focs, com és inevitable amb el seu clima i la seva vegetació. Aquestes àrees estan poblades per plantes ben conegudes per l'oportunisme amb què segueixen el foc: l'estepa blanca, l'escanyacabres, el càrritx... I el pi mateix, que ocupa ràpidament —si el bestiar o un nou foc no ho avorta— els redols cremats. El pi gaudeix en aquesta contrada de l'illa d'unes condicions òptimes, i es fa molt bo i molt aviat. N'hi ha de magnífics, de pins, a Son Fortuny. Els trencapinyons, especialistes a obrir les pinyes per menjar les sement,

solquen el cel, de un a altre pi, amb crits breus i suaus.

Cap a ponent arribam a un replà, obert cap al migjorn per l'ampli comellar de «Ses Serveres». Aquí, a final d'estiu, no és difícil copsar la dura lluita per la vida a les secades mediterrànies: les fulles de les estepes estan verticals, acopades als branquillons, defugint els raigs de sol; les de romaní, encaragolades, estalviant l'envers, per on més evaporen. Les de l'albó han mort, simplement, i la vida és latent davall terra. L'adaptació de la ceba marina és la mateixa, però fa una ostentació amb l'espiga, blanca i ufanosa, de flors blanques i tija violàcia. El fenàs o el càrritx engrogeixen, esperant les plogudes de la tardor. Fins i tot les mates tenen les fulles ruades, resseques. L'única humitat és imaginària: el degotís alegre del cant de les cadernerres.

És possible seguir un camí que s'enfila, ràpid, al cim del Galatzó, el curucull mil·liari més meridional de la Serra. Aquestes altes muntanyes mallorquines hostatgen sempre una flor amagada i discreta, però de gran interès. A la finca, per exemple, hi ha un raconet on, a la primavera, floreixen ses homònimes: la primavera baleàrica, de flor blanca i groga, tendra. Però aquí, a dalt, no és fàcil mirar pels racons: la vista s'allarga, i el paisatge resulta temptador: dominam comellars i cinglades, les grans valls que ens separen de Ciutat, el Pla... A l'altra vessant, la mar és pròxima, d'un blau fosc i dens. Les faixes del pinar s'estenen per la ribera. Amb bon temps no és infreqüent veure Cabrera i fins i tot, a l'horitzó, les illes Pitiüses.

Desfacem el camí, baixant del puig fins al creuer esmentat. Aquí el caminó seguia cap a ponent, i acazona la galta d'una vessant, entrant al comellar. Hem arribat ja a «Sa Boal de Ses Serveres», un antic edifici enrunat, llarguer, de parets de pedra, mig esbucades. Una petita barraca annexa ha estat recuperada com a refugi, i ofereix pedrissos al repòs i foganya hospitalària. El camí continua, d'aquí, i s'ajunta amb el que baixa de «Sa Coma den Vidal». És fàcil arribar a la carre-

tera i tornar a Estellencs. La baixada és part de la finca que arriba fins a la carretera, a l'altura del Km. 97, a prop del restaurant d'«Es Grau».

(1) Pel pagès mallorquí el mot bosc és una sinonímia d'alzinar, i no l'empra mai per designar un pinar. Per tant, coincideix amb el criteri dels botànics, que no consideren els pinars mallorquins autèntics ecosistemes forestals, sinó garrigues amb cobertura arbòria, sense la integració funcional característica del sotabosc-arbres que es dona als alzinars.

DADES DE LA FINCA

Extensió: 283'5 Ha.

Terme municipal d'Estellencs

Adquirida el 24 de desembre de 1981

Declarada d'Utilitat Pública el 18 de maig de 1983, amb el número 13 del Catàleg de Finques d'Utilitat Pública de les Balears.

Limita: al N. amb el romanent de Son Fortuny; a llevant, amb Son Fortesa i Son Net; i per migjorn amb les finques de Galatzó, «Sa Coma» i «Es Grau».

ÍNDEX DE PLANTES ESMENTADES EN EL TEXT

No hem inclòs aquelles que hem assenyalat amb nom científic.

Abatzer: *Rubus ulmifolius*

Albó: *Asphodelus microcarpus*

Alzina: *Quercus ilex*

Arbocera: *Arbutus unedo*

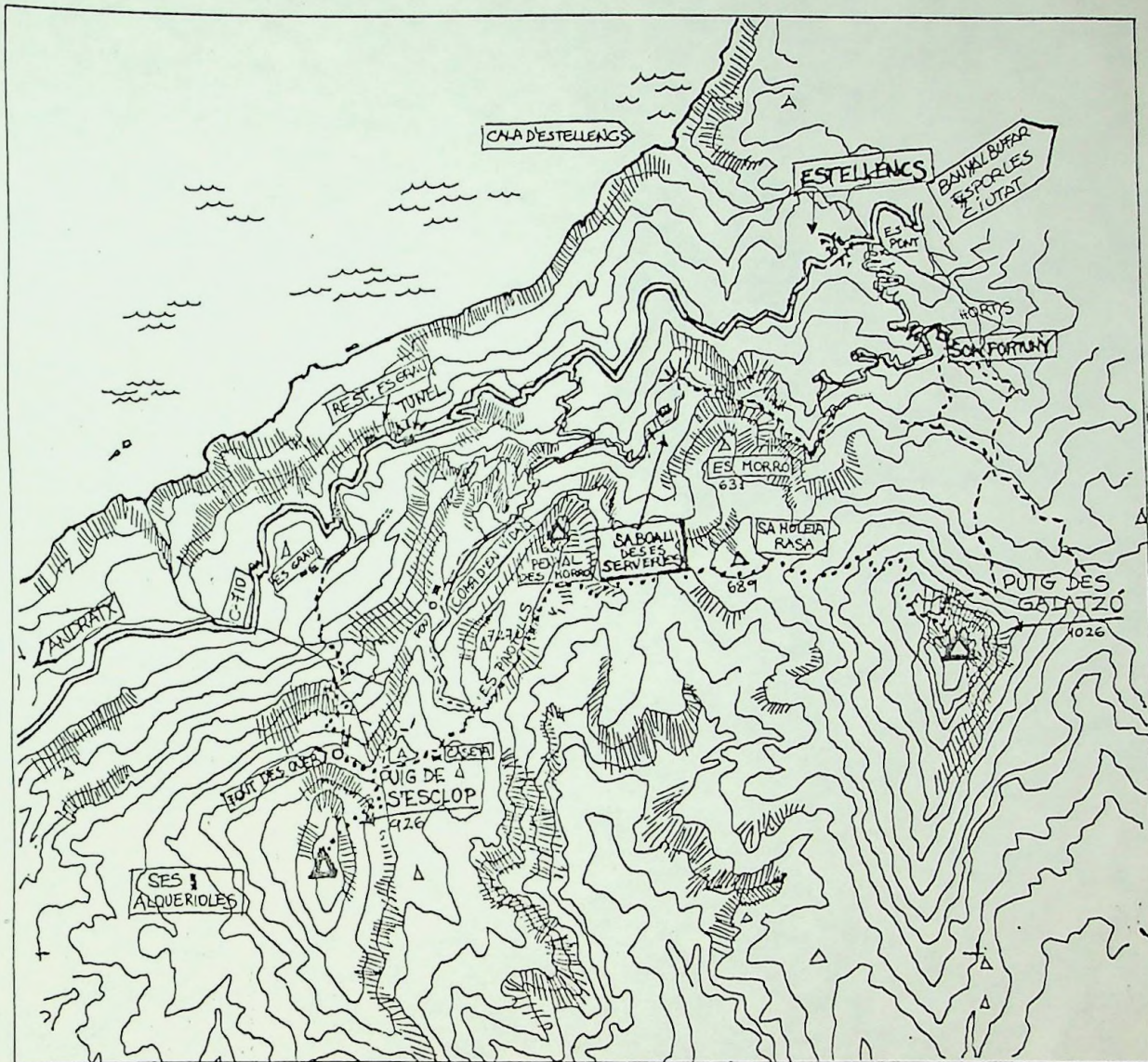
Aritja: *Smilax aspera*

Boix: *Buxus balearica*

Botja de cuques: *Dorycnium pentaphyllum*

Càrritx: *Ampelodesma mauritanica*

Ceba marina: *Urginxea maritima*

Dibuix de V. Sastre

Cirerer de betlem: *Ruscus aculeatus*
 Claveller de penyal: *Bupleurum barceloi*
 Escanyacabres: *Cheorum tricocon*
 Esparreguera·d'ombra: *Asparagus acutifolius*
 Estepa blanca: *Cistus albidus*
 Estepa joana: *Hypericum balearicum*
 Estepes: *Cistus sp*
 Falgueres: *Pteridofit*. En aquest cas, *Pteridium aquilinum*.
 Fenàs reüll: *Brachypodium ramosum*
 Garballó: *Chamaerops humilis*
 Garrofer: *Ceratonia siliqua*
 Ginebró: *Juniperus oxycedrus*
 Llampúdol: *Rhamnus alaternus*
 Lletrcres: Gen. *Euphorbia*

Marfull: *Viburnum tinus*
 Matapoll: *Daphne gnidium*
 Mata: *Pistacia lentiscus*
 Pi: *Pinus halepensis*
 Pi ver: *Pinus pinea*
 Polls: Gen. *Populus*
 Polònia borda: *Helleborus foetidus*
 Potentil·la de roca: *Potentilla caulescens*
 Primavera: *Primula vulgaris balearica*
 Rogeta: *Rubia peregrina*
 Romaní: *Rosmarinus officinalis*
 Sempreviva balearica: *Helichrysum lamarckii*
 Viola-penyal: *Hippocrepis balearica*
 Violes: Gen. *Viola*

ÍNDEX DE FAUNA ESMENTADA

Busqueret: Gen. *Sylvia*
 Cadernera: *Carduelis carduelis*
 Coa-roja: *Phoenicurus phoenicurus*
 Falcó mari: *Falco eleonora*
 Ferrerics: Gen. *Parus*
 Menjamosques negre: *Ficedula hypoleuca*
 Papallona pandora: *Pandoriana pandora*
 Passaforadí: *Troglodytes troglodytes*
 Pinça: *Fringilla coelebs*
 Reictó: *Regulus ignicapillus*
 Ropit: *Erithacus rubecula*
 Trencapinyons: *Loxia curvirostra*